

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК СКЛАДОВА ЇХ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті проаналізовано наукові до підходи до проблеми особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів. З'ясовано сутність комунікативно-стратегічної компетентності учителя початкових класів як основи його комунікативно-стратегічної діяльності.

Ключові слова: майбутній учитель початкових класів, професійна підготовка майбутніх педагогів, особистісно-професійний розвиток майбутніх учителів, комунікативно-стратегічна компетентність, комунікативно-стратегічна діяльність.

*П о с т а н о в к а   п р о б л е м и   у   з а г а л ь н о м у
в и г л я д і   т а   її   з в ' я з о к   з   в а ж л и в и м и
н а у к о в и м и   і   п р а к т и ч н и м и   з а в д а н н я м и .*

Подальший успішний соціально-економічний розвиток України як європейської держави безпосередньо пов'язаний з підвищенням загальнокультурного та освітнього рівня її громадян. Успішне вирішення цього завдання, у свою чергу, залежить від того, якими якостями характеризується вчитель, насамперед початкової школи, що закладає підвалини особистісного розвитку дитини. Сьогодні в нашій державі потрібні педагоги - справжні професіонали, наділені високими громадянськими та моральними якостями, майстри своєї справи, які не лише володіють професійними знаннями, але й умінням використовувати їх творчо на практиці, критично оцінювати власні здобутки і постійно працювати над своїм фаховим зростанням, гнучко реагувати на зміни в професійному середовищі, конструктивно впливати на нього.

У зв'язку з цим актуальним є оновлення змісту, методики і технологій вищої педагогічної освіти з орієнтацією на самостійність, ініціативність особистості, вміння відстоювати власну позицію та вільно спілкуватися з представниками різних соціальних і вікових груп. Важливою складовою особистісно-професійного розвитку майбутніх учителів початкових класів є їх готовність до здійснення

педагогічної комунікативної діяльності на основі сформованої в процесі навчання комунікативно-стратегічної компетентності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема фахової підготовки та особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів залишається в центрі уваги багатьох сучасних українських та зарубіжних учених (О. Абдулліна, А. Алексюк, Г. Андреева, С. Архангельський, А. Бойко, І. Бех, А. Деркач, М. Євтух, І. Зязюн, В. Ільїн, М. Каган, Г. Костюк, Л. Кондрашова, В. Лозова, Н. Ничкало, О. Пехота, Т. Сущенко, О. Щербаков та ін.). Питання змісту професійної підготовки вчителя, організації навчально-виховного процесу у ВНЗ розглядали М. Болдирєв, І. Ісаєв, В. Кан-Калик, С. Омельченко, В. Сластьонін, Л. Спірін, Г. Троцько та ін.

Дослідженню проблеми діяльності присвячені праці таких учених, як К. Абульханова-Славська, М. Дьомін, Е. Ільєнков, О. Леонтєв та ін. Зокрема, такий різновид професійної діяльності, як спілкування, досліджували Б. Ананьєв, О. Бодальов, В. Кан-Калик, Я. Коломінський, Б. Ломов, Дж. Міллер, А. Мудрик, М. Нікандров, Н. Обозов, А. Петровська, В. Рижов, В. Семиченко, Г. Щедровицький та ін.

Проблема розвитку комунікативних якостей майбутніх педагогів, формування їх комунікативної компетентності висвітлена в працях Н. Бабич, Т. Дрідзе, Ю. Ємельянова, Ю. Жукова, М. Заброцького, Н. Зарубіної, Л. Петровської, С. Максименка, В. Мельничайка, Л. Паламар, А. Панфілової, М. Пентилюк, С. Руденського, Г. Шелехової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Разом з тим, теоретичні засади формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів як основи їх успішної професійної діяльності ще недостатньо розроблені вченими, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз процесу підготовки майбутніх учителів початкових класів до комунікативно-стратегічної діяльності як складової їх особистісно-професійного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сутнісна характеристика професійно-педагогічної діяльності сучасного вчителя початкової школи як способу його існування й особистісного розвитку визначається змінами, що відбуваються в сучасній освіті, зокрема введенням у дію нового Державного стандарту початкової освіти. Первісне гегелівське визначення суті будь-якого виду людської діяльності включає, як відомо, три складові - мету, засоби та результат. Процес діяльності є рухом від мети за допомогою засобів до визначеного результату. Разом з тим, кожен вид продуктивної діяльності людини має свою специфіку. Специфіка педагогічної діяльності (О. Абдулліна, С. Архангельський, Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, С. Мельничук, В. Радул та ін.) полягає в тому, що вона спрямована на формування особистості дитини, яка росте і в майбутньому має задовольнити запити суспільства до себе як до фахівця та громадянина незалежної держави. Рівень професіоналізму та педагогічної майстерності вчителя визначається тим, який внесок своїми діями і вчинками він зробив в особистісну сферу учнів.

Педагогічна діяльність є динамічною системою, в основі якої лежить двостороння взаємодія вчителя і вихованця як суб'єктів педагогічного процесу, що відображає взаємозумовленість їх дій, взаємну активність і взаємовплив. Взаємодія педагога й учнів тлумачиться вченими як така, що охоплює не лише процес засвоєння школярами знань, умінь та навичок, але й їхню емоційну, вольову, інтелектуальну та інші сфери, що є основою особистісного розвитку дитини. Учитель у процесі цієї взаємодії виступає не лише носієм особистого та соціального досвіду, що має бути переданий учням та засвоєний ними як власне надбання, але й у ході професійної діяльності постійно оновлює і примножує

його, збагачуючи себе та своїх вихованців. Внутрішня сторона успішної взаємодії педагога й учнів детермінується спілкуванням, що є основою педагогічної діяльності і передбачає встановлення стосунків взаємоповаги і взаєморозуміння між учителем та учнями як суб'єктами навчально-виховного процесу.

Педагог уже на проектувально-цільовому етапі професійної діяльності (за Н.В.Кузьміною) визначає стратегію і тактику розв'язання педагогічних завдань, у тому числі й особливостей спілкування з молодшими школярами, враховуючи рівень їх підготовки, стан розвитку шкільного колективу та індивідуальні особливості кожного школяра. Саме цілепокладання, що включає попереднє визначення стратегічного спрямування педагогічної діяльності, дає можливість конкретизувати завдання навчання і виховання молодших школярів, визначити раціональний зміст та засоби його реалізації відповідно до поставленої мети, способи ефективного управління педагогічним процесом в умовах шкільного середовища, що постійно змінюється й оновлюється.

На наступних етапах здійснення запланованого педагог залучає учнів до різних видів навчальної діяльності з метою набуття ними знань та умінь, необхідних для організації власного життя та вибору майбутньої професії. У процесі цієї роботи педагог збагачує власний професійний досвід та розвиває свої особистісні якості.

Одним із основоположних понять сучасної професійної освіти є особистісний розвиток майбутніх фахівців, у тому числі й учителів початкових класів, та особистісно орієнтований підхід у їх навчанні. У ракурсі гуманістичної парадигми, яка утверджується в сучасному освітньому просторі, особистість розглядається як найвища цінність. Тому назріла потреба кардинально змінити підходи до професійної підготовки майбутніх педагогів, бо саме від неї залежить успіх у досягненні нових освітніх цілей, поставлених перед сучасною початковою школою. Насамперед мова йде про надання студентам можливостей для професійно-творчого та особистісного розвитку.

Одні вчені (Л.Григоренко, Н.Костіна, Г.Троцько та ін.) пов'язують поняття професійного розвитку майбутніх педагогів з поняттям готовності до педагогічної діяльності. Інші вказують, що «професійно-педагогічний розвиток – це система, яка характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних та функціональних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності студентів до професійної діяльності» [4, с. 104].

Одним із структурних компонентів професійно-педагогічного розвитку майбутніх учителів початкових класів є їх комунікативно-стратегічна компетентність, що визначається в науковій літературі як «здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього правильну стратегію дискурсу, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації» [5, с. 39], «...здатність користуватися мовою залежно від ситуації. Особлива якість мовленнєвої особистості, набута в процесі спілкування або спеціально організованого навчання» [3, с. 70].

У ракурсі компетентнісного підходу комунікативно-стратегічна компетентність майбутнього педагога загалом може бути схарактеризована як здатність вирішувати проблеми різної складності, що виникають у процесі комунікації, на основі здобутих під час навчання знань, умінь та досвіду. Для її успішної реалізації необхідно усвідомити сутність проблеми, яка виникла в процесі педагогічного спілкування, з'ясувати її причини, шляхи усунення, спрогнозувати бажаний результат, здійснити необхідні комунікативні дії, оцінити їх ефективність та відповідність поставленій меті.

Кожна доросла людина усвідомлено чи неусвідомлено володіє певним набором комунікативних стратегій і тактик, за допомогою яких вирішує свої особисті та професійні проблеми. Однак ученими доведено, що спонтанний розвиток комунікативної культури вчителя, у тому числі й такої її складової, як комунікативно-стратегічна компетентність, не дає належних результатів, а тому вирішення цієї проблеми у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів

набуває особливої актуальності. Це зумовлено ще й тим, що компетентність у комунікативній сфері є необхідною умовою успішного особистісного розвитку вчителя, засобом його самоствердження і самореалізації, досягнення успіху.

Процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до комунікативно-стратегічної діяльності на основі компетентнісного підходу включає такі етапи:

- визначення структури комунікативно-стратегічної компетентності майбутнього вчителя;
- виявлення педагогічних умов ефективного її формування в процесі професійної підготовки;
- розробка моделі формування комунікативно-стратегічної компетентності;
- добір ефективних методів, прийомів, технологій, які сприяли б оволодінню майбутніми педагогами комунікативно-стратегічною компетентністю.

Крім стратегічно-компетентнісного, у лінгвістичній підготовці майбутніх учителів початкових класів реалізуються також комунікативно-діяльнісний, особистісно-прагматичний, системно-синергетичний, культурологічний, функційно-стилістичний підходи, що відповідає вимогам, висунутим у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [2]. Ці підходи сприяють не лише успішній соціалізації молодих учителів у педагогічному середовищі, але й їх особистісному розвитку та самостверженню, оскільки мистецтво спілкування, публічного виступу, висока культура мовлення відіграють винятково важливу роль у вчительській професії.

У процесі підготовки до комунікативно-стратегічної діяльності ставимо за мету сформувати національно-мовну особистість фахівця в галузі початкової освіти, здатного утверджувати державність української мови, який належно володіє її стилями, жанрами, виражальними засобами у всіх різновидах мовленнєвої діяльності. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати комплекс завдань, а саме:

- сприяти усвідомленню студентами визначальної ролі мови як основного знаряддя педагогічної діяльності та способу самовираження вчителя;

- сформувати у майбутніх фахівців шанобливе ставлення до української літературної мови і позитивну мотивацію на досконале оволодіння нею;

- у процесі вивчення курсу сучасної української мови сформувати мовну компетенцію студентів шляхом засвоєння ними знань про систему мови, її діалекти, мовні норми (фонетичні, орфоепічні, лексичні, орфографічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні, стилістичні), формування вмінь використовувати здобуті знання під час сприймання, зіставлення, аналізу, коментування мовного матеріалу з точки зору його нормативності та відповідності сфері використання;

- сформувати мовленнєву компетенцію студентів шляхом розвитку вмінь створювати та озвучувати тексти різних стилів і жанрів, оволодіння монологічною та діалогічною формами мовлення, правилами мовленнєвого етикету, ведення дискусії і диспуту, вміннями переконливо аргументувати сказане тощо;

- сформувати комунікативну компетенцію майбутніх педагогів, що передбачає «комплексне застосування мовних і немовних засобів із метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування» [1, с. 23];

- сформувати стратегічну компетенцію, що виявляється в оволодінні різноманітними комунікативними стратегіями і тактиками та доречному їх використанні;

- розвивати інтелектуальні, творчі здібності майбутніх педагогів, їх уміння використовувати різні методи наукових досліджень мовних явищ, роботи з джерелами інформації;

- формувати готовність до постійного самовдосконалення у сфері професійної комунікації.

Для здійснення цих завдань необхідно використовувати адекватні форми і методи роботи з майбутніми вчителями, насамперед активні та інтерактивні. «Під інтерактивною технологією навчання, - зазначають В.В.Химинець та

М.Ю.Кірик, - слід розуміти організацію навчального процесу, за якої той, хто вчиться, обов'язково приймає участь у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії всіх його учасників процесі навчального пізнання. Кожен учасник інтерактивного навчання має конкретне завдання, за яке він публічно звітується, від його виконання залежить якість роботи всієї групи. Інтерактивні технології навчання, своїм сутнісним змістом і структурою, передбачають чітко спланований результат навчання» [6, с.124-125]. «Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії...» [6, с. 124]. Тому саме в процесі використання інтерактивної моделі майбутні педагоги вчаться «бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення» [6, с.124].

Відповідно до рекомендацій учених щодо організації навчального заняття із застосуванням інтерактивних технологій його структура включає 5 елементів:

- мотивація;
- оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів;
- надання необхідної інформації;
- інтерактивна частина заняття (центральна у структурі);
- підбиття підсумків, оцінювання результатів [6, с. 128].

Особливого значення надаємо рефлексії на всіх етапах заняття у різних формах – письмовій та усній, у вигляді бесіди, дискусії, роботи в парах чи групах тощо. Рефлексія дає можливість майбутнім педагогам проаналізувати свої мотиви, дії, вчинки, комунікативні вміння, лідерські якості, здатність до взаємодії, діалогу, відчутти професійну спроможність, стимулює пізнавальну активність, спрямованість на самопізнання та самовдосконалення.

Наш досвід роботи зі студентами свідчить, що саме інтерактивні технології найбільш успішно формують ставлення майбутніх учителів до обраної професії

та усвідомлення необхідності оволодівати вміннями соціально зорієнтованого спілкування. Інтерактивне навчання максимально сприяє розширенню мовленнєвої практики студентів, їх словникового запасу, створенню сприятливого середовища для спілкування, формує таку соціально важливу рису, як толерантність у стосунках з іншими людьми, вміння зважати на їх думку, знаходити компромісні рішення.

Крім цього, використовуємо такі активні форми навчання, як евристична лекція; моделювання комунікативних ситуацій; добір і конструювання відповідних комунікативних стратегій і тактик; завдання пошуково-дослідницького характеру, що передбачають спостереження та фіксування різноманітних проблемних ситуацій у живому спілкуванні вчителів з учнями в початковій школі, їх аналіз, способи розв'язання; індивідуальні самостійні завдання, спрямовані на розвиток мовленнєвих умінь майбутніх учителів; редагування спеціально дібраних текстів тощо. На практичних заняттях використовуємо систему вправ, що передбачають творче застосування знань, одержаних у процесі лінгвістичної підготовки, для вирішення завдань комунікативного характеру.

Організована таким чином робота зі студентами спрямована на реалізацію функційно-стилістичного та комунікативно-діяльнісного підходів у їх підготовці до комунікативно-стратегічної діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, однією з основних характеристик особистості сучасного вчителя початкової школи, що відповідає соціальному замовленню суспільства, є оволодіння комунікативно-стратегічною компетентністю та здатність до ефективної комунікативно-стратегічної діяльності. Ці якості формуються шляхом розв'язання цілого комплексу завдань у процесі навчання студентів у ВНЗ.

Подальші дослідження проблеми пов'язані з розробкою технології формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Список використаних джерел

1. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти / А. М. Богуш. – О. : Ярослав, 2004. – 176 с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2003. – 250 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Теис, 1996. – 308 с.
4. Сич В.М. Розвиток мотивації професійного вдосконалення спеціалістів відділів освіти як умова їхньої самоактуалізації / В.М. Сич // Наукові праці МАУП. – К.: МАУП, 2001. – С.104-106.
5. Топалова В. М. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка): дис. ... канд. пед. наук / В. М. Топалова. – К., 1998. – 168 с.
6. Химинець В.В., Кірик М.Ю. Інновації в початковій школі / В.В.Химинець, М.Ю.Кірик. – Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2008. — 344 с.

Аннотація. В статті проаналізовані наукові підходи до проблеми особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів. Вияснено сутність комунікативно-стратегічної компетентності вчителя початкових класів як основи його комунікативно-стратегічної діяльності.

Ключевые слова: майбутній вчитель початкових класів, професійна підготовка майбутніх педагогів, особистісно-професійне розвиток майбутніх учителів, комунікативно-стратегічна компетентність, комунікативно-стратегічна діяльність.

Annotation. The article analyzes the scientific approaches to the problem of personal-professional development of future pedagogues. It clarifies the essence of communicative-strategic competence of elementary school teacher as a basis of his communicative-strategic activity.

Key words: future elementary school teacher, professional education of future pedagogues, personal-professional development of future teachers, communicative-strategic competence, communicative-strategic activity.

